

до Євро-2012 / Н. Й. Конішева, Л. І. Давиденко // Сучасні технології управління туристичним і готельно-ресторанним бізнесом : II Всеукр. наук.-практ. конф., 24 вересня 2010 р., м. Маріуполь. — Маріуполь : Маріупольський держ. гуманітарний ун-т, 2010. — С. 4–8.

34. Проект Цільової комплексної програми реформування системи підготовки кадрів для державної служби, підвищення кваліфікації державних службовців та формування кадрового резерву [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://guds.gov.ua/control/uk/publish>.

35. Реалізація державної кадрової політики та кадрового забезпечення органів влади : завдання, стратегії, перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://guds.gov.ua/control/uk/publish>.

36. Проект Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua/doc.aspx?id=538>.

37. Міжгалузева програма забезпечення захисту та безпеки туристів на 2007–2012 роки : Наказ Міністерства культури і туризму України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 28.11.2007 р. № 73/387/811 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua/doc.aspx?id=409>.

Подано до редакції 02.09.2010 р.

УДК 349.232

В. М. Божко,

*канд. юрид. наук,
доцент,*

*Полтавський національний технічний
університет ім. Юрія Кондратюка*

СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ВПРОДОВЖ 1720–1803 РОКІВ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Нині, в умовах фінансово-економічної кризи, в українському суспільстві відбувається переоцінка багатьох цінностей, їх нове переосмислення в контексті історичного досвіду, у тому числі й щодо підходів до правового регулювання відносин із винагороди за працю. Адже народ щоразу, коли суспільство потрапляє у кризовий стан, інстинктивно спрямовує свій погляд в минуле і там шукає знамення, щоб відшукати собі вірний дороговказ. Оскільки однією із причин сучасної економічної кризи є недоліки у правовому регулюванні оплати праці, через те дослідження механізму правового регулювання винагороди за працю впродовж 1720–1803 років на території сучасної України є надзвичайно актуальним.

Впевнені, що аналіз сутності, характеру, динаміки розвитку механізму правового регулювання оплати праці, наслідків реалізації трудового законодавства у сфері винагороди за працю сприятиме також кращому усвідомленню логіки сучасних державно-правових перетворень в Україні та допomoже спрогнозувати тенденції можливого розвит-

ку вітчизняного трудового законодавства. Хронологія нашого дослідження зумовлена періодом появи перших спеціальних нормативно-правових актів, дія яких спрямовувалась на регулювання відносин винагороди за працю.

Науково-теоретичною основою дослідження стали праці С. В. Величка [1], В. Ф. Дерюжинського [2], А. О. Скальковського [3], Г. С. Струмліна [4], Л. С. Таля [5], М. І. Туган-Барановського [6], Д. І. Яворницького [7] та багатьох інших учених.

Віддаючи належне науковому доробку названих дослідників, винагорода за працю для них не була об'єктом спеціального дослідження. Свою увагу вони здебільшого зосереджували на аналізі економічних процесів, котрі відбувались в суспільстві, а також на правовому регулюванні промислових відносин.

Метою статті є аналіз формування виключно механізму правового регулювання оплати праці впродовж 1720–1803 років на території сучасної України, дослідження тих способів і засобів, за допомогою яких тодішнє суспільство і держава впливали на відносини вина-

© В. М. Божко, 2010

города за працю, виявлення тих чинників, які зумовлювали диференціацію правового регулювання оплати праці.

Безперервні війни, які в той час вела Російська імперія, зумовлювали потребу в сучасній національній промисловості, здатній самостійно виробляти все необхідне для ведення війни. Однак відкриваючи нові заводи, їх власники та уряд зіштовхнулись із проблемою забезпечення підприємств працівниками. Адже в цей період у Російській імперії існувало кріпосне право й основна частина населення знаходилась у кріпосній залежності, чисельність міського населення була мізерною. Тому 18 січня 1721 р. тогочасним імператором Петром I було видано Указ, яким було надано право промисловцям купувати до заводів цілі села з тим, «дабы те деревни всегда были уже при тех заводах неотлучно» [8]. Це спричинило до значних відмінностей в оплаті вільнонайманої й підневільної праці. Так, якщо в допетровську епоху кріпаки-робітники на заводах Демидова одержували за свою працю однакову винагороду з вільнонайманими, то ця рівність за межами заводів відразу ж порушувалася нерівністю оподаткування кріпаків щодо інших працівників. Той же Демидов, як поміщик, вилучав у своїх працівників у формі оброку значну частину заробітку, котру він їм виплачував як роботодавець. А з часом на заводах свої, підневільні працівники, оплачувалися вже значно нижче за вільних, адже вони звільнялись від платежу оброків заводчику. Зрозуміло, що й окремі працівники серед вільнонайманих робітників, якщо вони були з поміщицьких селян, платили феодальну ренту, але вже не заводчику, а своєму поміщикові. При цьому Указ Петра I від 18 січня 1721 р. викликав істотне падіння винагороди за працю тієї частини працівників, які стали «прикріпленими до заводів неотлучно», адже звільнитися з роботи вони вже не могли. А заводчик не мав сенсу високо оплачувати їх працю. Все це призвело до падіння продуктивності праці та стрімкого зниження кваліфікації немотивованих до роботи працівників. Однак уже 13 січня 1724 р. Петром I було видано наступний Указ, яким було визначено розміри «достатньої заробітної плати ...для всіх селян, приписаних до заводів всієї Російської імперії». Її величина залежала лише від пори року: влітку — 5 коп. за день праці, а взимку — 4 коп. Тобто величина винагороди за працю не залежала від рівня кваліфікації працівників, від результатів їх роботи. До того ж встановлені таким чином розміри «достатньої» винагороди за працю не задовольняли навіть мінімальні потреби «приписних селян», про що яскраво свідчить хоча б той факт, що ще в першій половині XVII століття щоденна звична оплата праці ремісника або вільного заводського працівника була в межах 4–5 коп. за

робочий день. Але з того часу до видання Указу 1724 р. минуло понад сто років. За цей час істотно зросли ціни на продукти харчування, що і призвело до значного зниження рівня життя таких селян. Тому встановлення Петром I «достатньої заробітної плати» в такому розмірі було в інтересах фабрикантів. Черговим кроком для задоволення їх виробничих і фінансових інтересів був і наступний Указ Петра I від 1736 р., згідно з яким «усіх, уже прийнятих працівників посеїських фабрик, необходимо залишити працювати зі всіма членами їхніх родин на цих фабриках довічно».

Нагадаємо, що тодішня заробітна плата приписних селян для заліку їх подушних платежів, відповідно до Указу Петра I, не перевищувала 4 коп. взимку і 5 коп. влітку. Натомість винагорода за працю заводських робітників, навіть після їх прикріплення до заводів, була як мінімум удвічі вищою. У 1737 р. середня заробітна плата на казенних заводах становила 27 *крб* на рік, або 10,8 коп. за день, а на приватних підприємствах була ще вищою [4, с. 54]. Очевидно, що такий мізерний рівень винагороди за працю «приписних селян» змусив їх узяти участь у масових протестах проти тодішньої влади, відомих історії під назвою «селянське повстання під керівництвом Ємельяна Пугачова» в 1773–1775 роках. Саме масовість селянського повстання спричинила видання вже 19 грудня 1774 р. Катериною II царського маніфесту, відповідно до якого норма оплати праці було збільшено вдвічі — до 8 коп. взимку та 10 коп. влітку за кожен робочий день пішого «приписного селянина». Але навіть після такого «істотного» підвищення винагороди за працю в 1774 р. заробітна плата не задовольняла мізерні потреби працівників. Такий рівень оплати праці навіть царські чиновники визнали надто низьким. Так, начальник Олонецьких заводів обер-бергмейстер Ярцев рапортував сенаторові Соїмонову 31 січня 1775 р. про необхідність «надбавки» працівникам заводів у розмірі до 35 % від діючих ставок заробітної плати (до 20–60 *крб* на рік). Мотивуючи свою пропозицію, Ярцев посилався на величину тодішнього прожиткового мінімуму. Він уключав лише найнеобхідніші продукти харчування із розрахунку на одного самотнього працівника, і ця величина за цінами 1775 р. становила 16 *крб* 41 коп. Тому при отриманні до 20 карбованців у них «на платье и обуви совсем ничего доставать не будет». Отже, доповідав Ярцев, працівникам слід виплачувати «по справедливости, более сносное вознаграждение» [4, с. 60].

Аналіз указаних актів засвідчив, що метою реформ як імператора Петра I, так й імператриці Катерини II було сприяння зростанню могутності Російської імперії через розвиток промислового виробництва, у тому числі й шляхом забезпечення підприємств (фабрик, мануфактур) працівниками за

будь-яку ціну за допомогою методів, притаманних феодалізму (довічне прикріплення до фабрик кріпосних селян; спрямування на заводи, рудники бродяг, незаможних, злочинців; законодавче встановлення максимальної заробітної плати і мінімальної тривалості робочого часу тощо). Немає жодних підстав для висновку, нібито влада прагнула захистити людину праці та членів її сім'ї. Тому й Л. С. Таль, аналізуючи російські закони про працю феодальної епохи, вказує, що вони значно більше були пронизані піклуванням про фінансові аспекти діяльності підприємців, аніж соціальними мотивами [5, с. 6].

Тогочасне законодавство мало яскраво виражений централізований або публічно-правовий характер і було складовою частиною адміністративного (поліцейського) права. Саме тому в цей час правовідносини із винагорода за працю регулювались переважно імперативним методом. Розмір заробітної плати визначався фабрикантом самостійно, причому її розмір не залежав від продуктивності праці працівника та ринкової кон'юнктури. Щоправда, згодом, як зазначено в доповіді міністра внутрішніх справ від 11 грудня 1803 р., на окремих підприємствах було запроваджено індексацію заробітної плати із періодичністю її перегляду раз на 5–10 років відповідно до індексу зростання цін на хліб та інші продукти харчування¹. Однак навіть і ця поступка не знівелювала невдоволеності приписних працівників. І хоча, з одного боку, їх довічно було забезпечено роботою, але вони не мали особистої свободи, у той час як працівники мали гарантовану заробітну плату, її розмір не залежав ані від результатів діяльності самого працівника, ані від результатів діяльності всієї фабрики. При цьому абсолютний розмір їх заробітної плати був значно нижчим, аніж винагорода за працю вільнонайманого працівника вотчинної фабрики, котрий був більш мотивованим до праці (такі працівники здебільшого мали більш професійні навички, адже оплата їх праці залежала від продуктивності їх роботи).

Основним наслідком застосування тогочасного законодавства щодо регулювання праці стало, поперше, існування значної диференціації в оплаті праці залежно від того, працював вільний працівник чи приписний селянин. Адже на початку XIX століття примусова праця винагороджувалася вдвічі менше ніж вільна праця. Так, на шовковій фабриці Дудишкіна у 1802 р. посесійні ткачі отримували по 3 *крб* 75 коп., а вільні — по 7 *крб* 33 коп. асигнаціями на місяць. На полотняній фабриці Шербатова

приписні ткачі у 1817 р. одержували 12 *крб* 50 коп. на місяць, а вільні — на фабриці Горбунова (тієї ж губернії) понад 20 *крб* щомісяця. Подібне співвідношення в оплаті праці спостерігалось у 1834 р. й на Купавинській сукняній фабриці Богородинського повіту. Такі посесійні працівники, як ковалі, слюсарі, токарі, столярі, отримували від 10 до 15 *крб* асигнаціями, у той час як вільні працівники — по 40 *крб*, вирівнювальники на машинах — по 8 *крб* на місяць, а вільні працівники — по 25 *крб*, неповнолітні (15–16 річні) працівники на чесальних машинах отримували по 7 *крб*, а вільні — по 17 *крб* [5, с. 160]. Навіть за визнанням самих власників фабрики Бабушкіних, «вольным рабочим платилось вдвое больше против посессионных». За свідченням князя О. Голіцина, приписні майстри отримували значно меншу винагороду за свою працю, аніж вільні люди, що працювали разом із ними.

По-друге, внаслідок такої відмінності в оплаті праці продуктивність роботи вільнонайманих працівників була значно вищою, ніж результати праці приписних селян. Це яскраво відображалось на економічному стані фабрик. Так, за інформацією Г. С. Струмліна, фабриканти, які використовували вільнонайману працю, отримували до 500 % прибутку і процвітали, в той час як привілейовані дворянські фабрики, діяльність яких ґрунтувалася на примусовій праці приписних селян, постійно оголошувались банкрутами [4, с. 74]. Очевидно, що саме тому з часом кількість дворянських фабрик стрімко зменшувалась. Адже, за даними М. Туган-Барановського, якщо ще в 1832 р. їх було 862 із 5 599 (тобто 15,5 %), то в кінці 40-их років XIX століття — вже не більше ніж 500 із 10 тисяч фабрик (тобто приблизно 5 %) [6, с. 77]. Через це і стрімко зростала чисельність вільних працівників.

Нарешті, по-третє, спільна праця та різна винагорода двох категорій працівників привела приписних селян до усвідомлення свого гіршого становища і зумовила зростання їхньої активності щодо поліпшення своїх умов життя і праці.

Здійснюючи аналіз правового регулювання оплати праці в Україні в період із 1720 по 1803 роки, не можемо залишити поза увагою правове регулювання винагорода за працю серед запорозьких козаків упродовж того ж періоду. Володіючи великими й багатими землями, запорозькі козаки, однак порівняно мало, супроти потреб, займалися землеробством, «мало серед них було таких, котрі б продажем хліба годувалися». З дитинства вправляючись у «військовій екзерциції та морських походах», маючи більшу схильність до рибних і овочевих страв, аніж до хліба та м'яса, і не маючи поблизу своїх вольностей великих хлібних ринків і гаваней, запорозькі козаки, незважаючи на численні ріки, бага-

¹ Наприклад, «Высочайше утвержденный доклад Министра внутренних дел от 11 декабря 1803 года «Об отдаче казенной шелковой Купавинской фабрики в потомственное владение кн. Юсупову» и соответствующее Положение» [4, с. 325].

тий чорнозем, плодючі землі й безмежні простори степів, мало обробляли свої землі. Зрештою, це й природно. Козакові, вродженому воїнові, споконвіку звичніше було борознити веслами високі хвилі рік і морів, аніж косити високу траву лук і орати плугом незайманий ґрунт степів. Степ для козака був ареною бойових подвигів, а не полем для робіт.

Проте не всі запорожці воювали, у них теж існувало й рільництво, і скотарство, і рибальство, залежно від того, «які кому вигоди показувало місце, де він жив» [9, с. 17]. Отже, в Запорозжжі існував цілий прошарок козаків, що звалися «сиднями», або гречкосіями, котрі жили по зимівниках, селах і бурдюгах, займалися різними господарськими справами, залучаючи для їх виконання і найману працю. Так, рибними промислами на Азовському морі займалися найняті цілі артлі («тафа»), до складу яких уходило кілька запорожців. У винагороду за свою працю вони здебільшого отримували половину виловленої риби, котру потім розподіляли між собою. Така система оплати праці була вигідною як для господаря, так і для найманих працівників, адже стимулювала рибалок до збільшення вилову риби. Однак в окремих випадках до рибного промислу залучали найманих працівників за почасовою оплатою праці, яка становила 6–7 *крб* за рік [10, с. 455–456].

У запорожців були і ремісники, але ремісничого цехового стану, що виконував би певні повинності для війська, у них не було. При самій Січі жили різні майстри — котлярі, пушкарі, ковалі, слюсарі, шевці, кравці, теслі. Всі вони, за козацьким звичаєм, виконували запорожцям роботу за певну платню, а «задурно нікому й нічого не були зобов'язані робити» [8, с. 300]. Навіть курінному кухарю кожен козак платив по 6,3 коп. за рік, тобто річна винагорода за працю курінного кухаря становила 9 *крб* 50 коп. при середній кількості козаків у курені 150 осіб [7, с. 183].

Отже, більшість січових козаків не були хліборобами чи торговцями: обробляти землю за безперервної війни вони не могли, а займатись торгівлею вважали принизливим для себе заняттям, адже навіть слово «крамар» було лайливим, образливим для «лицарської» честі. При такому розумінні честі січовому козакові залишалось одне заняття — війна, а в мирний час — веселощі й розгул, як сказано у приказці «воля та відвага або мед п'є, або кайдани тре». Тому основним заняттям січових запорозьких козаків, безперечно, було майже постійне ведення війн з ворогами Російської імперії, Польщі, України. Головним джерелом прибутків низового Війська Запорозького були: військова здобич, платня від перевозів, подимний податок і, врешті-решт, царське грошове й хлібне жалування.

Грошове й хлібне жалування низове Військо Запорозьке отримувало спочатку від польського, а

згодом від російського уряду. Грошове жалування польсько-литовського уряду Запорозькому Військові вперше призначив у 1576 р. король Стефан Баторій. Ось як свідчать про це українські літописці: «Тогда ж и запорожским козакам учредил атамана кошового и всі их начали и всім козакам, как городовим, так и запорожским давал жалованье на год по чирвонцю и по кожуху, чем козаки на долгое время били очень довольни» [11, с. 214]. Скільки жалування давали запорожцям, потім збільшувалося воно чи зменшувалося — невідомо. Про це не пишуть ані літописці, ані інші тогочасні джерела інформації. Відомо лише, що це жалування не завжди справно надходило в Січ, бо державна скарбниця Речі Посполитої дуже часто була порожньою. Ця нерегулярність давала привід запорожцям улаштувати набіги на мусульманські землі та разом із тим була підставою для виправдання їхніх ворожих дій проти мусульман перед польським урядом. З того часу, як запорожці проголосили себе поборниками православ'я й ненависниками католицизму, вони втратили грошове жалування від польського уряду, але почали отримувати його від російського. Але з якого року вони стали отримувати грошове, а разом з тим і хлібне жалування від Москви, точно не відомо; ймовірно, це могло статися з 1654 р. У документах 1661 р. було зазначено лише, що низові козаки за 8 миль від Січі «вдячно» прийняли царське жалування; але скільки його було, невідомо [8, с. 304]. Так само в 1668 р. згадується про жалування в «2000 *крб* та сукна різного кольору сто в'язок німецьких». У 1693 р. запорожці скаржилися гетьманові Мазепі, що додаткового жалування «по два алтына, албо и болій грошей да по аршину сукна на козака» зовсім недостатньо [1, с. 174]. У 1734 р., коли запорожці з-під влади Криму знову перейшли під скіпетр Росії, точно визначилася й сума грошового жалування на військо: «А за службу їх, запорозьких козаків, отримувати жалування на все військо 20 тисяч щорічно» [12, с. 45]. З «розпису» 1740 р. видно, скільки кому видавали царського жалування у Запорозькому Військові: кошовому отаманові — 600 *крб*, судді, писареві й осавулу — по 300 *крб*, обозному й полковникові — по 100, полковому осавулові — 50, священику — 40, полковому хорунжому — 30 *крб*, осавулу при обозному — 20 *крб*, підосавулові при обозному — 20 *крб*, пушкареві й довбишу по 15 *крб*, курінним отаманам і козакам на всіх 4 тис. *крб*, а разом — 6150 *крб* [13, с. 81]. З 1742 р. цю суму зменшили до 4660 *крб*, а з 1759 р. та до кінця існування Січі підвищили до 6660 *крб* [14, с. 159]. За розкладом 1768 р. ці 6660 *крб* розподіляли дещо інакше, а саме: кошовому отаманові — 70 *крб*, судді — 60 *крб*, писареві — 50 *крб*, осавулові — 40 *крб*, пушкарю й довбишу — 30, військо-

вим канцеляристам — 12, тридцять восьми курінним отаманам 1020 *крб*, або по 27 *крб* на кожного, товариству 38 куренів — 5320 *крб*, або по 140 *крб* на кожен курінь, начальнику січової церкви — 5, підначальнику — 3, ієромонахам — 5, дияконам — 3, уставнику — 3, свічкареві — 1, ктиторах — 4, школярам — 3, паламарям — 10, семи старшинським слугам — 7 *крб*, кухарям — 2 *крб*; крім того, подарунком офіцерів, що привозив жалування — 5 *крб*, унтер-офіцерів при ньому — 2, солдатам — 6, отаманам — 20 *крб*, що разом становило 6660 *крб* [13, с. 201].

Царське грошове жалування на праві приватної власності належало кожному низовому запорозькому козакові. Спочатку все наявне жалування видавали Війську Запорозькому золотою і срібною монетою, а з 1764 р. лише мідною [14, с. 203]. Даремно запорожці клопотали про заміну мідної монети срібною чи золотою, — аж до кінця існування Січі жалування їм видавали мідними грішми.

Одночасно із грошовим запорозьким козакам видавали й хлібне жалування, а також бойове «зілля», свинець і порох. До 1759 р. їм видавали по тисячі пудів борошна та по «військовій узаконеній порції круп», а з 1759 р. по 1300 четвертей борошна й круп разом, а окремо по 50 пудів свинцю й пороху. Хлібне жалування розподіляли таким чином: кошовому — 15 четвертей борошна і 2 четверті круп, судді — 15 четвертей борошна й 2 четверті круп, писареві — 12 четвертей борошна й 2 четверті круп, осавулові та військовій канцелярії — по 10 четвертей борошна та по 1 і 3 четверті круп, пушкареві й довбишу разом — 6 четвертей борошна, начальнику церков — 5 четвертей борошна, паламарям — 2 четверті борошна, школі — 4 четверті борошна, січовим ктиторах — 2 четверті борошна, військовим стадникам — 2 четверті борошна, 38 куреням по 32 четверті борошна, 1 четверті з 6 четвериками круп; усього ж 1300 четвертей борошна та 85 четвертей круп [3, с. 202].

Висновки. Характерною особливістю 1720–1803 років було те, що саме в цей період почали з'являтися перші спеціальні нормативно-правові акти, дія яких була спрямована на регулювання відносин праці взагалі та винагороди за працю зокрема. Поява такого законодавства в Російській імперії була зумовлена відсутністю достатньої кількості вільних працівників. Проте у провідних країнах світу фабричне законодавство з'явилося тоді, коли фабричні працівники мали особисту свободу та активно вимагали захисту своїх прав та інтересів. Саме тому таке законодавство й захищало, хоча б частково, права та інтереси людини праці. На фабриках тогочасної Російської імперії використовували працю приписаних до них кріпаків і найманих селян, відпущених поміщиками на умовах оброку. При цьому останні могли в будь-який момент вимагати

повернення своїх кріпаків. Усе це не сприяло ефективній діяльності тогочасних фабрик, заводів і загострювало суперечності між фабрикантами і поміщиками. Тому поділяємо думку В. Ф. Дерюжинського про те, що «саме конфлікт між фабрикантом і поміщиком став причиною появи перших норм про трудовий договір» [2, с. 214]. Отже, дія нормативно-правових актів того періоду здебільшого була спрямована на задоволення інтересів фабрикантів і поміщиків. Про потреби працівників ніхто не дбав, вони й самі тоді ще не усвідомлювали своїх нужд. Через це впродовж досліджуваного періоду працівників не заохочували до праці, а змушували працювати. І хоча згодом такий метод правового регулювання оплати праці виявив свою неефективність і вже через століття від нього вимушені будуть відмовитися, в нашій державі, на превеликий жаль, в подальшому ще не один раз будуть повертатися до такого випробуваного, щоправда, неефективного методу регулювання відносин винагороди за працю.

Література

1. Величко С. В. Летопись событий в Юго-западной России в XVII-м веке : [в 4 т.] / сост. С. В. Величко, б. канцелярист Канцелярии Войска Запорожского. — К. : Врем. комис. для разбора древ. актов. — Т. 3. — 1848–1864. — 568, XII с.
2. Дерюжинский В. Ф. Полицейское право : [пособие для студентов] / В. Ф. Дерюжинский, заслуж. проф. С. Пб. ун-та. — 4-е изд. — Петроград : Сенат. тип., 1917. — XII. — 510 с.
3. Скальковский А. А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского : [сост. из подлинных документов Запорожск. сечевого архива Аполлоном Александровичем Скальковским]. — 3-е изд. — Одесса : тип. А. Шульце, 1885. — Ч. 1. — 316 с.
4. Струмилин Г. С. Очерки экономической истории России и СССР / С. Г. Струмилин. — М. : Наука, 1966. — 614 с.
4. Полное собрание законов, указов, правил, инструкцій и циркуляров. — С. Пб., 1887. — 858 с.
5. Таль Л. С. Очерки промышленного права / Л. С. Таль. — М. : тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1916. — 172 с.
6. Туган-Барановский М. И. Русская фабрика в прошлом и настоящем : [ист.-экон. исслед.] / М. И. Туган-Барановский. — 3-е изд. — С. Пб. : кн. маг. Наша жизнь. — Т. 1. — 1907. — 420 с.
7. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : [у 3-х т.] / Д. І. Яворницький ; [пер. з рос. І. І. Сварника]. — Львів : Світ, 1990. — Т. 1. — 319 с.
8. Полное собрание законов Российской империи : Собрание 2. — Т. 1. — Отд-ние 1. № 3399–3882, 1830. — 825 с.
9. Зуев В. О бывших промыслах у запорожских казаков / В. Зуев // Месяцеслов. — 1786. — С. 12–23.

10. Лановик Б. Д. Економічна історія України і світу : [підручник] / Б. Д. Лановик, З. М. Матисякевич, Р. М. Матейко. — К. : Вікар, 1999. — 737 с.

11. Киевская комиссия для разбора древних актов «Летопись самовидца» по новооткрытым спискам : [с прил. 3-х малорос. хроник : Хмельницкой, «Краткого описания Малороссии» и «Собрания исторического»]. — К. : Киев. врем. комис. для разбора древ. актов, 1878. — XVIII. — 472 с.

12. Чтения московского общества. — 1848. — № 6. — С. 40–48.

13. Миллер Г. Ф. Исторические сочинения о Малороссии и малороссиянах Г. Ф. Миллера, бывшего историографа российского, писанные на русском и немецком языках и хранящиеся в Московском главном архиве Министерства иностранных дел / Герард Фридрих Миллер. — М. : О-во истории и древностей рос., 1846. — 218 с.

14. Эварницкий Д. И. Сборник материалов для истории запорожских казаков / Д. И. Эварницкий. — С. Пб. : тип. И. Н. Скороходова, 1888. — XX, 248 с.

Подано до редакції 06.04.2010 р.

УДК 331.25:34.08-057.34

Ю. О. Моїсєєв,
*канд. юрид. наук,
доцент,*

Ю. П. Уралова,
старший викладач,

Донецький національний університет

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Розвиток України як правової держави із соціально-орієнтованою ринковою економікою, залучення її до європейських і світових інтеграційних процесів нерозривно пов'язані з реформуванням системи пенсійного забезпечення в Україні. Одне з найважливіших завдань створення нової дійової системи пенсійного забезпечення полягає у необхідності підвищення престижу державної служби, зацікавленості державних службовців у продуктивній та ефективній роботі. Реалізація цього завдання можлива лише за умов належного правового забезпечення регулювання правовідносин із пенсійного забезпечення державних службовців.

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють правовідносини із пенсійного забезпечення державних службовців, є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1], Закон України «Про державну службу» [2] та низка інших нормативно-правових актів. Разом з тим недостатня ув'язка правових норм, регулюючих пенсійні правовідносини, з економічними механізмами не дозволяє забезпечити достатню фінансову базу для відповідного

матеріального наповнення соціальних нормативів відносно державних службовців.

Аналіз практики застосування законодавства вказує, що пенсійне забезпечення державних службовців на цей час переживає кризу, зумовлену інфляційними процесами в економіці, недостатнім фінансуванням, недосконалістю законодавства та рядом інших причин. Як наслідок, за останні два роки кількість справ, розглянутих адміністративними судами України, щодо призначення та перерахунку пенсій державним службовцям суттєво збільшилась. Таким чином, актуальність науково-теоретичного розроблення проблем пенсійного забезпечення державних службовців обумовлена як теоретичними, так і практичними потребами сьогодення.

Окремі питання пенсійних правовідносин, як важливої групи предмету права соціального забезпечення розглядалися в роботах таких вчених, як В. Я. Буряк [3], М. І. Іншіна [4], Г. В. Кикоть [5], С. М. Сивак [6], І. М. Сирота [7], С. М. Синчук [8], В. Н. Толкуна [9] та інших. Разом з тим системний підхід щодо реформування системи пенсійного забезпечення в Україні потребує комплексного дослі-

© Ю. О. Моїсєєв, Ю. П. Уралова, 2010